

ניסיונות

נפילות

דברנו על כך שיש מצבים שאדם נמצא בנפילה והוא צריך לדעת כיצד להתמודד. בדרך כלל ההתמודדות היא, להרים את הראש. הרב כותב את זה בכמה מקומות: למשל בסוגיות על האכילה.¹ הסעודה והאכילה הן נפילות שההתמודדות איתן היא התמודדות רוחנית. בתקופה של חז"ל חלק מהתרבותיות היה המנהג לעשות סעודות: עבדים ושפחות היו צריכים לעבוד כל הזמן, ושיא החירות של בן החורין באה לידי ביטוי בסעודות החברתיות. הסעודות האלו הן חרפה לאדם כיוון שהן גסות ומבהמות אותו. עד כדי כך שהרב מצטט את הרמב"ם² שאומר שעולמות רוחניים ופילוסופיה, לא משתלבים עם התופעה הזו.

ההתמודדות עם התופעה הזו היא התמודדות רוחנית: להעמיד עולם רוחני. התיקון שלה יכול להגיע עד כדי כך שבמקום דבר שפל כל כך, היא נעשית דומה לאכילה מעל גבי המזבח, אכילת חולין בטהרה. במקום שהמפגש החברתי הזה יצמצם ויקטין את האדם, הוא מרחיב ומעמיק אותו. הפעולה הזו נקראת 'זימון', אנחנו מזמנים את עצמנו ומברכים את הקב"ה.³

העיקרון הוא שכאשר יש לאדם התמודדויות, במקום לחטט בהן, הוא צריך להעמיד אלטרנטיבה, להעמיד אופק חדש, עמוק וגבוה יותר. האופק הרוחני החדש, מרים את האדם ומקדש אותו.

בית הכיסא

אבל יש נפילות חמורות יותר, נפילות כאלו שאפילו את הדעת אי אפשר להכניס. אי אפשר לדבר ולהשכיל שם, כיוון שכל דיבור וכל שכל שנכנס לשם, לא רק שאיננו מרומם את האדם, נוצרת ממנו תרבות שלילית של נפילה. הדוגמה שהזכרנו היא הפוסטמודרניזם; יש בו גם מעלות, אבל חלקו הגדול בעייתי, כיוון שהכל רלטיביסטי, הכל אפשרי, הכל נתון, ובעצם כל מה שאדם מדמיין, חש ומרגיש הוא לגיטימי, נכון ואמיתי. אלו אינם

¹ עין איה ברכות, פרק שיש, מב; פרק שביעי, א.

² מורה נבוכים, חלק ג, פרק ח.

³ עיין שם.

דברים פשוטים, הם יכולים לגרום לאבדות, נזקים וייאוש. סביב הפוסטמודרניזם נוצרת גם תרבות שמחזקת את הנפילה ואת הכישלון.

זה הנושא שלנו: נפילה כזו, שכל מה שאדם יעשה, הוא רק ישקע עמוק יותר.

כדי שאדם יוכל להרים עצמו, הוא צריך שחלק משיעור הקומה שלו יהיה מחוץ לבוץ, והממד הזה ימשוך אחריו את כל האישיות. אבל כאשר כל הקומה של האדם שקעה, גם החלקים עליונים שלו לא יוכלו להרים אותו.

הפתרון במקום כזה, שהכל בו ריק וחסר, הוא צלם אלוקים ואמונה. רבי נחמן אומר דברים דומים, וניסינו להסביר את ההבדל בין השיטה שלו, לבין שיטת הרב.

חלל פנוי

גם אצל רבי נחמן יש נפילה קשה, שכל מה שאדם יחשוב שם לא יביא אותו לשום מקום, כיוון שהנחות היסוד של השכל נמצאות במשבר ובכישלון. נפילה כזו נקראת 'חלל פנוי' ו'ריק', במקום כזה הנחות היסוד של השכל יובילו אותו לחיזוק הכישלון.

הרב בזנסון מסביר שכל המלחמה של רבי נחמן היא במהפכה הצרפתית, בנקודה שהם הרגו את המלך. רבי נחמן קורא תיגר על כל התפיסה של הנאורות, של האדם הנאור שהוא רציונאלי, הגיוני וחושב, ועל ידי הנאורות שלו הוא בונה עולם שלם של ערכים. הוא אומר שבעצם כל הדמות האידיאלית של האדם הנאור, בסופו של דבר מובילה אותו לשום מקום, וככל שהוא יבנה לעצמו יותר בנינים ויותר מגדלים, ככה הכישלון והנפילה שלו יהיו יותר גדולים. כל צעד שהוא הולך קדימה, לוקח אותו מספר צעדים אחורה.

רבי נחמן קורא תיגר מול כל ההצלחה האנושית, וזה כולל בתוכו גם את ההצלחה הציונית, של מדינת ישראל ושל ההשכלה היהודית.⁴ צריך להכיר בעובדה שיש ביטול, שכל תהליך שכלי שיעשה, רק יחזק את הטעות. הפתרון של רבי נחמן הוא האמונה, הוא אומר שלכל צדיק יש את הניגון שלו שאיתו הוא עובר מהעולמות ההגיוניים והרציונליים שאנחנו מכירים, אל הקב"ה עצמו, אל אור אין סוף. בעזרת הניגון של האמונה אדם מדלג

⁴ גם בחב"ד נלחמים בכל הנושא הזה. זו נחשבת הקליפה הקשה ביותר מכל הקליפות, כיוון שהיא מטעה בצורה חריפה מאוד, למרות שהיא רק קליפת נוגה שאיננה אגרסיבית כמו שאר הקליפות. זו הסיבה שקשה להיזהר ממנה, בגלל שלא ניתן לזהות אותה לפי הרצח בעיניים, או לפי הריח של הניאוף והגסות, לכאורה הכל בריא והכל מושלם. האופן בו חב"ד מתקנים את התופעה הוא לקחת אותה לכיוון של שכלתנות מסוג חדש, זה מה שנקרא 'המשכה'.

לאור אין סוף ומשם הוא נאחז באמת. אפשר להגיד שכל העולם הזה הוא ניסיון אחד גדול, גם כל ההצלחות של האדם, הם שום דבר, האדם עומד לפני שוקת שבורה, ושם הוא צריך להיות ולהתמודד. לכן דווקא הדמות של התם, זה שאיננו כל כך מוצלח, יכול להוציא אותנו מהקלקולים ומהבוץ ולהגיע למקומות גבוהים.

זו עבודת ה' של רבי נחמן. לכאורה היא מאוד דומה להתמודדות שהרב מציע מול בית הכיסא. בבית הכיסא לא נשאר לאדם כלום, המחשבה לא תעזור לו והתורה לא תגן עליו, אם האדם עקום גם התורה שלו תהיה עקומה. לכן רבי נחמן אומר שהיצר הרע תוקף ביותר דווקא תלמידי חכמים, בגלל שאם הכל הוא דמיון ואשליה, אז ככל שאדם יותר מצליח, אפילו בתורה, הוא רק מעצים את האשליה. לכן החסידות יצרה חיץ גדול בין התלמיד חכם לבין היהודי הפשוט – יכול להיות שאצל היהודי הפשוט יש יותר חכמה, עומק ותבונה, מאשר אצל תלמיד חכם שהוא שכלי והשכל שלו מלא גאווה והתנשאות. השכל והתבונה, לא רק שהם לא יעזרו, הם גם משלים את האדם. לכן הפתרון הוא אמונה.

מדע

למרות הדמיון, יש שוני בין השיטות – הרב היה בעד הציונות ובעד תהליך החזרה של עם ישראל לארצו, למרות שהוא נעשה על ידי דמויות שלא היו לרוחו.

אצל הרב אין ויכוח עקרוני עם המדע. יש לו ביקורת, למשל הוא אומר שאין לדרוין שום הוכחות מדעיות,⁵ אבל הוא לא אומר שדרוין טועה, אלא שהוא בנוי על ספקולציות. יש רבדים נוספים בעולם. יכול להיות שהעולם לא נברא לפני כך וכך שנים, אלא הוא עולם עתיק, יכול להיות שגם היו בני אדם קודמים לאדם הראשון. מבחינה מדעית אין הוכחה מתי זה התרחש, זה תהליך היסטורי ארוך. אבל מבחינה רוחנית יש הגדרות מדויקות מתי מופיע האדם הראשון, וכיצד העולם נוצר מתוהו והוא הולך ובונה את עצמו לאט לאט.⁶ רואים מכל הדיון הזה שהרב לא נלחם במדע במובן שהמדע טועה במהות שלו, אלא הוא אומר, שהרבה פעמים נכנסים שם משאלות לב והמסקנות הן פזיזות ולא נכונות. בשונה מרבי נחמן ששולל אותו באופן מוחלט.

גם לגבי המהפכה הצרפתית, הרב לא שולל אותה לגמרי. בפנקסים מתקופת יפו, הרב מזכיר הרבה את קאנט, קאנט מאוד דומה לתנועה של המהפכה הצרפתית. הרב מבקר

⁵ אגרות הראיה, אג' קלד.

⁶ עיין שמונה קבצים, קובץ א, תקצד.

אותו, אבל לאו דווקא שולל, הביקורת מראה שהוא מאמין ומעריך אותו, ויש דברים שהוא לא מסכים איתו.

הרב באמת ראה את העולם כעולם אלוקי, הסיבה שהוא לא שולל באופן מוחלט את כל מה שאיננו אלוקי, איננה נובעת מפשרנות. אלא הרב הולך בשיטה שונה, שקשורה גם לתלמידי הגר"א. המחלוקת בינם לבין החסידות היא מחלוקת בדברים פנימיים מאוד, ששייכים לשורשים של איך שהקב"ה ברא את העולם. אחת ההשלכות שלה היא היחס לציונות ולמדע, ובכלל היחס לתרבות האנושית ולעם ישראל. אחת הדוגמאות הבולטות ביותר היא הנושא של לימוד תורה. ר' חיים מוולוז'ין⁷ רואה בזה נקודה מהותית, המחלוקת איננה רק האם צריך ללמוד תורה או לא, כולם יודעים שהתורה היא מתנה שהקב"ה נתן לנו. המחלוקת היא בהבנה של מה שקרה בכריאה, כשהקב"ה האציל את המציאות, ההשלכה של המחלוקת ההיא, הינה איך להתייחס לעמל של האדם ובכללו עמל התורה.

אמנם הניגון הוא ניגון דומה, אבל בכל זאת הוא שונה. גם הרב אומר שמיטב השיר כוזבו,⁸ הוא כותב שהשטות וכל הדברים האלו משחררים את האדם מהשכל ונותנים לו איזשהו מבט גדול יותר. מאוד דומה לרבי נחמן שמדבר על השיגעון והכסילות, שבעזרתם אדם יכול לצאת מהשכל ומהרציונל. אבל אחרי כל הדברים האלו הניגון שונה, כיוון שהרב לא שולל את המדע באופן מוחלט – הוא נותן אמון באדם ובמציאות.

חורבן

הנושא שלנו הוא איך הרב מתמודד עם ריק במובן הקיומי. ריק קיומי הוא כואב מאוד, משמעותו ייאוש ותסכול וכל הייסורים שהדורות שלנו עוברים.

בשביל להסביר מהי עמדת היסוד של האדם מול כאב עמוק וקשה, הגענו לסוגיה של האנחה. הרקע לסוגיה הוא המצב התודעתי-הרוחני-התרבותי של עם ישראל בגלות. עם ישראל נמצא במצב לא טוב, והכל חרב. גם כאשר מצליחים לבנות משהו אחרי כמה שנים הוא חרב, כיוון שהכל זמני, הכל חסר תכלית וחסר הצלחה, הכל דל ושפל. האנחה של רב חיסדא לא באה סתם בגלל שהיה אדם נחמד שקרה לו משהו, ממילא גם עולא לוקח את זה לכיוון של חורבן בית המקדש – הוא מדבר על הכאב של הקב"ה. הסוגיה הזו באה לתאר כישלון עמוק שיש במציאות, שהמציאות בעייתית. תיאור המציאות כאן קשה,

⁷ נפש החיים, 'פרקים' לפני שער רביעי וכן בשער רביעי.

⁸ עין איה ברכות, פרק שביעי, לח.

אמנם הרב כותב זאת בצורה עדינה ויפה, מכיוון שהוא כותב בסגנון רוחני ולא בפרוזה, את הצבעים אנחנו יכולים להכניס בעצמנו. בכל מקרה השאלה היא איך מתמודדים עם כישלונות, בלי להתעלם ולהדחיק – מה עושים כשאדם נמצא בתוך תופעה כזו?

גם כאשר נראה לנו שהרב מלא באורות, הם באים מתוך התפיסה הזו, מתוך ראיית החיסרון והרע. המצב קשה, גלות היא גלות, חורבן הוא חורבן, בית הכיסא הוא בית הכיסא, הרב לא מטיח. להיפך יכול להיות שיש לו יותר אומץ להסתכל בעיניים של הרע, ולא להגיד שזה רק עניין של אחיזת עיניים ואשליה. הוא רואה את ההיסטוריה כדבר ממשי, הוא רואה את הכישלון כדבר עמוק ומהותי. ובכל זאת יש לאדם כלים איך להתמודד עם הכישלון הזה – זה הנושא שלנו, איננו רוצים להגיד שאין נפילה, אלא להבין שיש ולדעת מה עושים.

גלות

נחזור לרב חיסדא שנאנח כשהוא רואה את חורבות ביתו של רב חנה רב חנילאי. רב חנה בר חנילאי היה אדם מאוד מיוחד, הוא מתואר בגודל חסד שהוא עשה, הוא היה אדם ענק, מפעל חסד, היינו מצפים שדבר כזה יחזיק מעמד ויהיה נצחי. זה לכאורה המושכל של הטוב, אם אדם עושה מעשים טובים הוא מגיע להישגים, אם אדם עושה מצוות הוא יגיע לעולם הבא ויקבל שכר. במקום זה, לא רק שהוא לא מגיע להישגים, אלא הוא בונה ועושה דברים טובים – ובסוף נופל.

אצל ר' נחמן התשובה לכך היא, שזה ניסיון, אדם חושב שהוא עושה טוב, אבל הוא חי באשליה, כיוון שאין בעולם הזה דברים טובים. בעולם הזה דברים לא מצליחים. אמנם צריך להיות אדם טוב ולעשות חסד, אבל אין מה לצפות שזה ילך, אלא זה יכשל. עוד פעם אדם יבנה ועוד פעם זה יכשל. העניין של הנפילות הוא, להתחיל בכל פעם מההתחלה, לכן אין בעולם הזה יציבות, אין עוגן לטוב ולרצינונאלי, להיפך, צריך לדעת, שכאשר אדם בונה דברים טובים הם לא יחזיקו מעמד, ויכול להיות שדווקא הדברים הרעים יחזיקו מעמד. העולם הזה במהותו הוא ניסיון.⁹

⁹ קשור למחלוקת על השם של הר סיני (עין איה שבת, ט, קכו-קכט). שיטה אחת אומרת ששמו הוא הר חורב, משמעות הדבר היא שבמהותו הוא עולם טוב, אבל הוא לא מסתדר ללא תורה, לכן יש תחושה של כישלון. אבל לפי השיטה ששמו המקורי הוא סיני, מלשון שנאה, משמעות הדבר היא שבאופי של העולם, הוא עולם של ברזל ודם, עולם של רצח ורוע. בעולם כזה לא צריך לצפות שדברים יחזיקו מעמד. [עייני עוד בשיעורים על 'שני כתרים']

אמנם כשאנשים מצליחים, חשוב שיתפללו לקב"ה, כיוון שזה זמן של קירבה. אבל בעצם יכול להיות שזה מין פסל, אשליה, גאווה והתנשאות. יכול להיות שדווקא כשהם נכשלים הם יותר קרובים לקב"ה, כלי שבור יותר טוב מכלי בנוי.

הרב לא הולך בכיוון הזה. אמנם אלו דברים נכונים מבחינה מוסרית, יכול להיות שאדם בונה לעצמו מגדל ובעצם מתברר לו שזו אשליה, כיוון שהיסודות שלו לא מספיק טובים, או שהוא לא ייצב אותו כמו שצריך וממילא הבניין נופל. אבל לא צריך להפוך את הבעיות המוסריות של האדם לשיטות באלוקות.

אותו הדבר אצל רב חנילאי, הנושא איננו הבעיות והטעויות הפרטיות שלו, אלו רק סימפטומים לדבר הרבה יותר גדול. הבעיה האמתית היא שאנחנו נמצאים בגלות. הגלות היא חלק מתהליך היסטורי של עם ישראל, היא באה לתקן אותנו, ממילא אנחנו יכולים להתמודד ולתקן – זו המשמעות של האומץ.

אומץ הרוח היא מידה נחוצה לאדם למטרת חייו הגשמיים והרוחניים¹⁰

האומץ איננו במובן של אדם שנתון בניסיון והוא צריך להתגבר עליו, אלא במובן שכדאי להיות אדם אמיץ. אלו שני דברים שונים, האפשרות הראשונה אומרת שאין טעם לכלום, גם אין ערך עצמי באומץ, הוא רק משמש את האדם בשביל להתגבר ולא להיגרר. ואילו הרב רוצה להגיד שאומץ הוא דבר אמיתי, הוא תכונה נכונה, שצריכה להיות ללא קשר לניסיון כזה או אחר.

¹⁰ עין איה ברכות, פרק תשיעי, קטז.